

אל. גלילי

קוים למערכות ישראל בימי הבית השני

מערכות

הוצאת

צבא הגנה לישראל

לקרא

„קיום למערכות ישראל בימי הבית השני“ הופיעו בשעתם בשנות 1941—1942, כעיבודן של הרצאות שהורצו בפני סגל של מסקדים ופעילי הסברה של ארגון ההגנה. כונתם של פרקי-הרצאה אלה היתה להבחיר, במידת האפשר, למקשיבים (ולקוראים) את המסיבות העובדי-תיות של האבקיות אבותינו על קיום ועצמאות בתקופות הקדומות ההן, תקופת החשמונאים וימי מרד הקנאים; אך עם זאת התכונו גם לעורר — על יסוד תיאורו וניתוחו של העבר הרחוק — את המחשבה הבוחנת, החותרת אל שרשי המצבים והחזיונות, של פעילי מפעל-ההגנה העברי ונאמניו: — להגיעם לראות את המאלף, המדריך והמורה שבלקח התולדה העברית על אדמת ישראל; להבחין בנקודות-הדמיון — המפתיעות לעתים, לעומת הריחוק בזמן — שבין מצבי העבר ההיסטורי לבין מצביה של מציאותנו ההיסטורית כיום הזה. ושוב מפתיע היה הדבר: מה רבות היו הסוגיות, בהן אפילו הספרונות — לבעיות העבר וההווה — גראו דומים למדי; אך ביחוד בלס ערכן של האזרות — הלאומיות, המדיניות, הבטחון-גיות — אשר הוריש לנו הלקח ההיסטורי.

יתכן לשאול: האם, לאחר כל תמורות עשרת השנים הללו, מאז עמד חיל-רום ל בשערי המזרח-התיכון ולא היינו אלא כמחצית-מיליון יהודים בארץ, במספר ערים וגושי-התישבות — ועד למדינת-ישראל העצמאית וצבא-הגנה-לישראל העומד על משמר המדינה — עוד נותר מקום ליניקה מאותו לקח, אשר גראה כה מאלף בשלב הקדם ההוא בהתפתחותה של תקומתנו?

הנה, משהנך נגש לעיין מחדש בדפים — כאילו „דפים נשכחים“ — של הסקירות שמלפני עשר שנים עד מהרה מתעוררת בקרבך, מבלי משים, המחשבה: מה רב, הוי מה רב, עודנו הלקח אשר יש ויש ללמוד, לינוק, להבהיר לעצמנו — הוא צפון בפרשות-עבר אלו: פרשות קדומות — אך עדין מרטטות, ומדרבנות את המחשבה, כי כאלו הן לגבינו; לא רק ב„אתמול“, הקרוב עדין, של חיי ישוב-יהודי בארץ-ישראל החותר במאורגן לגידול מהיר, לעצמאות ולהתפתחות הפשית — אלא אף בתוך „היום“ שלנו, במדינה שכבר נלכש בה.

אך טרם נבנתה ונתבצרה כמלוא הצורך ההיסטורי והאקטואלי. אכן, בדרך הטבע הוא כי הדגש שבין ענפי-הלקח השונים — יהיה שונה עתה מזה שאולי נראה לנו כחיוני-ביותר לפני מנין שנים בלבד. באם ניתן לסכם, סיכום-כללי, שלא יהא אולי מדויק במאה האחרון, את ההבדל שבין גישתנו לפני שנים אל לקח המלחמות המבחנים שבימי הבית-השני לבין גישתנו אנו עתה, הרי ניתן לומר:—

שעה שהורצו הרצאות אלו, היתה אמת-הבחן הראשונה במעלה לגבינו — להעלות את לקח הגורמים החיוניים להת- הוותה של מדינה יהודית-לאומית, וכן של אלה המתנים את כושר-העמידה-על-קיומה של עדה יהודית מלוכדת הנתונה בתנאי שלטון זר ושרויה בקרב שכנים עוינים.

ואילו עיקר הלקח אשר יודק, כמאליו, נגד עינינו כיום יהיה לקח הגורמים המסייעים (או המפריעים) לחיסונה של מדינה יהודית חפשית, לכושר התגוננותה ושמירתה על קיומה.

ומיד מתברר לך, עד כמה רבים עדין — כדי להפתיע, וכדי לעורר מחשבה, לעתים-נגוה, אך תמיד — דורכת לערנות ולכוננות — קוי הדמיון בין החזיונות והמצבים של העבר לבין אלה האופפים אותנו עתה, בראשית דרכה של מדינת-ישראל המחדשת.

שוב, לא בארץ-ישראל בשלמותה נתקעו יתדותיה של מדינתנו; הארץ — חצויה; הגבול — קרוב בכל מקום; השכנים, אלה שמעבר הקווא לתחום הגיאוגרפי-ההיסטורי המסורתי, ואלה שמעבר הנה — נראים כמלוכדים בשנאתם. הרי הכל — ממש כבימי העצמאות ההיא, החשמונאית.

המאבק על שמירתו של הגבול אינו פוסק, והצורך בכוחות-משמר — ומגן מקומיים, בצד חיל-השדה המרוכז והנייד של המדינה — עומד בעינו כבכל התקופה, נאמר, משמרון החשמונאי ועד לבר- גיורא. והכפילות-הגמישה במבנה כוחות-הקרב הישראליים, שהיתה — מבחינה אובייקטיבית — כה דרושה בדורות עצמאותנו הקצרים בימי הבית-השני — לא במקרה הנה יסוד ועיקר בהתפתחות כוחותינו היום. אמנם, באשר למעמדנו הגיאוגרפי — חלו גם שינויים: — היום הפך כשבילנו גורם חיוני פיר-כמה מכפי שהיה אז — הוא הפך לגשר חיוני; ומכך, ודאי, גם ציוניים אחרים מאז באשר ליכולת ולעצמה (יחסית-מקומית) בים.

אכן, גידול ערכו של גורם-הים — בחלקו אינו אלא מבטא את

הגורם האחר במציאותה של מדינת-ישראל בארצו, אשר היה כה חשוב כבר בימות הבית-השני; — הקשר לגולה היהודית, על כל צדי הכוח והחולשה-גם-יחד הכרוכים בחייון זה, ואשר על אחדות מבעיותיו יעמוד המעיין בפרקים המוגשים עתה מחדש.

וכאשר מדובר בגיאוגרפיה — מה רב ומה עשיר חומר ההקבלות, מבחינת מעמדנו או ועתה על פרשת-הדרכים של אסיה-ואפריקה, בתוך סביבה גיאוגרפית-מדינית מגורה ובתוך עולם מסוכסך ומפולג. שני מצבים מדיניים-גיאוגרפיים אופייניים — ושתי קבוצות שונות של בעיות וסכנות אפשריות (שלעתים — גם מתמוגגת-אהדדי), מורשת תקופות-היסטוריה מתחלפות, נשקפים מלקח עברנו; ושני סוגי הנסיון ההיסטורי הזה — נושאים אתם את אזהרתם — ואת ציווי הכוונות המכסימלית.

אין הכונה כאן לומר, כי קיימת „גיאופוליטיקה נצחית“, באיזה נוסח „אבטומטי“ חוזר-ונשנה, לגבי מדינת ישראל ומעמדה בחבל-עולם זה בדורות ההיסטוריים השונים, הרחוקים כ"כ אחד מהשני גם בזמן — אך גם במשמעותם המציאותית של מצבי-ההתמודדות השונים שבין כוחות עולמיים; ובודאי — גם במסיבות הטכניות והתרבותיות של התמודדויות כאלו. אך, עם זאת, יש ויש לחקור את יסודותיה המתמידים של גיאוגרפיה-מדינית וצבאית של „גשר היבשה“, שבתוכו משובצת ארץ-ישראל, לאור הלקח ההיסטורי של מצבים גיאוגרפיים (שהיה, כאמור, גם מצבים מדיניים-וצבאיים).

ומעל לכל, מציגה תקופת הבית השני לפנינו כיום שתי בעיות — שהן גם שתי שאלות המופנות כלפינו: האחת — חיצונית, והשניה — פנימית.

הראשונה: במידה, שעצמאות-ישראל הושגה — או ועתה — במידה רבה תודות לתמורות הדינמיות ביחסי הכוחות שבחבל-עולם זה — כיצד, ובאילו דרכים, ניתן לבצר ולחסן, לאורך-ימים, את אשר הושג בשעתו במאמץ-עליון, בתוך סיטואציות היסטוריות מיוחדות, — למען לא ישורש ולא ישובש ע"י צמיחת כוחות עוינים מתגברים, וע"י סערות-עולם?

והשניה: במידה, שיכולתנו הפנימית עשויה להכריע את הכף בהתנגשויות-גורל על קיומנו, העלולות עוד לאיים על תקומתנו העצמאית בארץ-ישראל — כיצד להשיג ולבצר את אותו „ההפשרה“ המכריע אשר נמצא לנו ערב התמודדויות-הקיום ההן, שבעבר: — את החוסן הגפשי והרוחני לקיום מדיני מלוכד, את

אחידות האומה וגיבוש רצונה, את הכושר התגנתי המטופח בשלמות —
 כושר סף, רוח, ורמת־תרבות טכנית, ויכולת צבאית, ובגרות אזרחית?
 האמנם כה שונות הן — לאחר הכל — וככלות־הכל, על אף מרחקי
 החרדות — בעייתיה של עצמאותנו המחדשת: — א.ז. ועתה?
 עלינו ללמוד, כיצד להעמיק את הבנת בעיותינו, את ראינתן
 הבהירה, על ידי התבוננות בלקח עברנו זה; לקח עטוף־תהלה — אך
 גם לקח מר ומאכזב. עלינו לדעת להסוך לקח זה למסוד תבונה
 ודרכות־רצון, לבצרון קיומנו הלאומי־ההיסטורי, החפשי וחיוצר,
 שנתחדש עתה, בזו הפעם השלישית.

הפרקים על מלחמות ישראל בתקופת הבית־השני, שמקורם בהר־
 צאות, והם עובדו כעבור זמן לפרטוס בירחון „מערכות” — לא נכתבו
 לפי תכנית קבועה־מראש ושיטתית. ע”כ אין הקבלה שלמה, למשל,
 בין מבנה הפרקים הדנים בתקופת מרד החשמונאים — לזה של הפרקים
 העוסקים בתקופת העצמאות ומרד־הקנאים, במידת־מה נובע הדבר
 גם מההבדל בטיב המקורות לגבי התקופות השונות; אך חלק
 מהבירורים והסיכומים הניתנים כאן ביחס לתקופה הרומאית בארץ —
 עודו טעון־עשייה לגבי ימי האבקותם של החשמונאים בממלכת סוריה,
 ההחלטה לפרסם את הפרקים, שהופיעו בשעתם ב„מערכות”,
 כקונטרס בפני עצמו לקראת ימי חנוכה תשי”ב — נתקבלה במועד
 מאוחר; וכבר לא היה סיפק להכניס בהם אלא תיקונים ושיפוצים
 קלים בלבד. כן לא הואחד כתיבם של כמה שמות ולועזיים, שהיה שונה
 בשעתו בפרקים השונים (סציפיון — סקיפיו).

על כן גם התמונות, שהוכנסו בחוברת לקיוות בחסר וגם לא היתה
 אפשרות להשיג בהן איזון מלא לפי הנושאים (למשל — בין השלב
 היוני־המקדוני של ההתפתחות הצבאית — לבין זה הרומאי). עיקר
 כוננתן — לקרב את עינו של הקורא אל תחושת ממשותם של חזיונות
 נוחות־צבא ואזרח־מלחמה בתקופות הנדונות, התמונות מעלות את
 קווי־הדמות של הצבאות שהיו יריבי היהודים. הצגת הצד היהודי
 בהאבקויות אלו, שלפי טבע הדברים היתה חייבת להתרכז בשרידי
 הבניינים והביצורים הלא־רבים — היתה מצריכה זמן רב יותר
 להכנתה. עכ”פ, גם שעה שניתנו הפרקים בצורתם הראשונה —
 כהוצאות — היתה מגמתם העיקרית להקנות הבנת רקעם הצבאי
 של מאבקי תקופת הבית־השני, מתוך עמידה על סיבם ותכונותיהם
 של הצבאות הזרים שאתם התמודדו אבותינו.

קוים למערכות ישראל בימי הבית השני

עמים שקיומם הממלכתי נמשך מדורות יש להם, על הרוב, עבר צבאיי-הגנתי לא-רחוק, ונקל להם ללמוד לקח ממנו. לא כן גורל עם ישראל בארצו. המלחמות הגדולות שנלחם העם על קיומו החפשי-העצמאי גערכו במסיבות טכניות ותוך כדי צירופים גיאופוליטיים הרחוקים מאלה שבימינו; ומאז פסקה מסודת צבאית-ארצית בישראל, נעלם עצם המצע למחשבת התגוננות לאומית קונקרטיה. ואף-על-פי-כן, או אולי דוקא משום כך, — משום שחסרות לנו דוגמאות והקבלות הקרובות יותר בזמן ובתנאים — גדול הענין להבנת חזיונות-התגוננות שבעבר הקדום, אם כי המרחק הגדול מכביד על ראת הדברים — כפי שהיו במוחשיותם, באור המציאות ה היא. ועוד: במערכות החשמונאים והקנאים הועמדה יהודה בפני שתי השיטות הצבאיות המגובשות ביותר אשר ידע העולם הקדמון — של יון ושל רומא. על-כן, מתוך ידיעתנו את הארגון הצבאי וטכניקה הצבאית של שתי השיטות הנ"ל ואת אומנות המלחמה של שני העמים אשר נגדם עמד ישראל במערכה, יכולים אנו לתאר לנו את דמות ההאבקות של עמנו אז, ואת יחסי הכוחות כאשר היו במציאות. ויש בהתבוננות כזאת לא רק משום חישוף שרשים היסטוריים, להבנת הצלחותינו ותבוסותינו בימים ההם; אנו לומדים כאן גם לקח בהגנת ארץ — וגם לקח לאומי-מדיני השומר על חיוניותו להפליא.

וזו השאלה הראשונה המעסיקה אותנו תוך כדי עיון בפרק זה של מערכות ישראל: מה היה טיבם של שני הגורמים העיקריים במערכת ההתגוננות של יהודה, — קודם בפני יון, ואח"כ בפני רומא: מה היה אופיו של האויב, ומה היו מקורות הכוח היהודי?

*

כמה מלים לענין מושג-היסוד של כוחות-לוחמים בעולם הקדום.

רב ההבדל בין המושגים הצבאיים של התקופה ההיא לבין אלה של תקופתנו, הן בשטח ארגון החיילות, הציוד, הטרנספורט וכד', והן בשטח הטקטיקה והאסטרטגיה. המלחמות היו אז בעיקרן של נשק-ההלם (Shock Weapons), נשק הפועל בכוח תנופת הגוף וכובד הנשק עצמו. משקל הפלוגה המתקיפה (כובד זיוגה ושריונה) קבע אז את מהלך הקרב במידה רבה יותר מאשר כיום. עיקר הפעולה בקרב היה במרחקים של יד מתוחה. אמנם, נוסף לזה הופעל גם נשק-הטלה, — אבן-הקלע, הקשת, הרומח, החנית-המוטלת וכד' — אולם נשק זה היה פיססי או מיכני בלבד, כלומר משולל הכוח המניע הכימי של אבק השרפה. המלחמה היתה כלואה עדיין במסגרת מצומצמת של תנועת הגוף, או תנועת הקלע הנקלע באמצעים פרימיטיביים. עובדות אלה שיוו אז לכמה גורמים ערך שונה לגמרי מערכם עכשיו. למשל, מעצורים טופוגרפיים (גבעה, חורש) משפיעים פחות על מעוף הכדור מאשר על מעופו של חץ. גם אפשרויות התנועה של הצבא היו אז מוגבלות מאוד, ועל כן היה גדול יותר ערך המרחק. בזמן שהנלחמים היו עמוסים ציוד כבד, כשריון ומגן, עלול היה מדרון קל של גבעה התפוסה על ידי אחד הצבאות לסייע הרבה להסתערותו על המתנגד, — וכן הפוכו של דבר. מובן מאליו, כי בהתאם לכך היו גם המבנים הטקטיים של הצבא שונים בתכלית מאלה הנהוגים בתקופתנו.

*

בדברנו על מלחמות החשמונאים מקובל לקרוא לאויב: — „יננים“. לאמית של דבר: היו הגייסות שנלחמו בהם החשמונאים לא הלנים (יונים), כי אם הלניסטיים (מיוננים). האוכלוסין המיוננים של אסיה המערבית כולה, על

עממיה השונים. היו את הצבא הזה; וכל אשר יתאר אותו לעצמו בדמות אותו הגיס היוני העממי אשר הגן בשעתו על אדמת יון מפני הפרסים לא יא אלא טועה. לא היה זה חיל אזרחי הערים החפשיות שבהלס, שצמח ונתפתח מתוך חיי קהילות מושרשות בעצמאות ובהתגוננות, בנות תרבות אחת, משגשגת וגברית. היה כאן צבא, שברק ליטוש קל של התיונות מנצנץ על פניו, והוא בלבד המאחד אותו. ואולם כדי לעמוד על אפיו של חיל הלניסטי זה ולהבינו, עלינו לראות את המקורות היוניים אשר מתוכם עלה.

צבא־האזרחים של יון

היסוד העיקרי של הצבא היוני האזרחי במלחמותיו עם הפרסים במאה ה־V לפני הספירה היה ה"פּלַנְפֶס" של חיל־רגלים כבד — מבנה צפוף של אנשי קרב, ערוך בשורה ישרה ביותר, שלא היו בה רנחים; מעין חומה, המוגנת בחזיתה על ידי שורת מגינים (עגולים או סגלגליים כצורת הביצה). חומה כזאת מגינה על עצמה באופן אקטיבי ע"י שורה של חניתות המזדקרות לפנים. הלוחם היה נושא איפוא, חנית ומגן, מלבד שריון־הגוף העשוי מתכת או עור, או גם בד עבה מתופר היטב, וכן קובע פלדה, ועל הרוב — גם מוקים של מתכת להגנת רגליו. ה"פּלַנְפֶס" היה מלבן צר וארוך, שעומקו הנורמלי היה כדי 8 לוחמים הנמצאים זה מאחרי זה. פעמים היו מעמיקים עד כדי 12 איש, וידוע של מקרה של "פּלַנְפֶס" בן 50 איש לעומק. רוחב החזית היה תלוי בגודל הגדוד ובעומק המבנה.

מה טעם היה למבנה הזה? כדי שנבין זאת עלינו לזכור את אפיו של הזין בזמן ההוא; הרובה טרם היה אז, על כן אפשרי היה המבנה הצפוף, אשר בימינו אלה, של אש משמידה, אין להעלותו על הדעת כלל. וכאן יש מקום לשאול, לשם מה דרוש היה עומק זה, של 8 לוחמים בשורה עורפית?

הן אנשי השורה השניה יכלו להגיע בחניתותיהם אל האויב רק דרך הרנחים שבשורה הראשונה, ואנשי השורה השלישית לא יכלו לרוב להגיע עד האויב כלל. ואולם ערכו של מבנה זה לעומק היה בלחצו קדימה. כוחו של הפלנכס, או הפלנגה, היה בהתקפה כבדה ומלוכדת, בלחץ גופני אדיר. ועוד תפקיד היה לאנשי העורף: צריכים היו לא רק ללחוץ על השורות הקדמיות, אלא גם לשמש להן כרזרבה, למלוי מקומות הנפגעים; אסור היה לפלנגה לתת שיתתהו פרצים בתוכה. והיה כאן גם גורם פסיכולוגי: לוחמי השורות הראשונות פעלו ביתר בטחון בהרגישם בלחץ השורות החמושות המוכנות לתפוס את מקומם. יש מקום לשער, כי בשורות האחרונות עמדו לעתים אנשים שזיונם היה לקוי. לשורה הראשונה בחרו, ודאי, באמיצי הלב ביותר. הדעה האומרת, כי האמיצים הרעמדו בשורת המאסף, למען ימריצו וידחפו לתוך הקרב את הנרתעים (בדומה לנהוג בצבא הפרוסי במאה הי"ח — אך לגבי מערך רובאים), אינה מתקבלת על הדעת, כי בקרב מגע מן הנכון להשתמש בחייל האמיץ לשם מלחמה ממשית באויב. תפקידה הטקטי של הפלנגה היה להדוף את האויב, ועל ידי כך לפזרו. במקרה של אי-הצלחה היתה הנסיגה (צעידה אחורנית) קשה מאוד; קל היה לנפול; ובמצב כזה נאלצים היו הפלנגיטים לפנות עורף, ונסיגתם נהפכה, על הרוב, לבריחה. על כן היה הקרב הקלסי של שתי פלגות יוניות — קרב חניתות, מתוך לחץ המגינים משני הצדדים, ללא תמרון כמעט. הצד החלש „נדחף” משדה הקרב.

מתוך גוסס השבועה שגשבעו צעירי אתונה, בהגיעם אל גיל האזרחות: — „לא אעזוב את מקומי בשורה, לא אחשוף את החבר העומד על ידי”, — אפשר ללמוד על הערך הטקטי והפסיכולוגי שייחסו הקדמונים לרציפותה של הפלנגה ולישור שורותיה, וכן להרגשת כל איש ואיש בשורה כי אמנם נתמך הוא משני צדדיו.

ריקוד הקרב ה"פיררי" של הופליטים יוניים

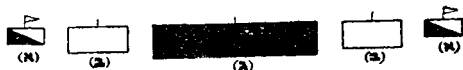
מלבד כובד התנועה וקשי הנסיגה התמרונית, אשר על הרוב לא הניחו מקום אלא לברירה אחת, נצחון או בריחה, היתה עוד תכונה אחת, משונה במקצת, לפלנגה. לפי שהלוחמים החויקו ביד שמאל את מגיניהם ואת החניתות ביד ימין, היתה הפלנגה לוחצת יותר בכתפה הימנית והודפת בה את אגפו השמאלי של האויב, וגם נעתקת ימינה בהתקדמה. על כן נתקלים, במשך תקופה של 150—200 שנה, בחויון רגיל במלחמות הפלנגה, ששני האגפים הימניים היו מנצחים את אגפי השמאל של האויב אשר ממולם, ואח"כ היו לעתים קרובות מתיצבים שוב לקרב, אלה מול אלה, כדי להכריע סופית את תוצאת המערכת. על הרוב סמכו היונים על כך, שהאויב לא יאריך יותר מדי את הפלנגה שלו (כי על ידי כך היה מחליש את כוחה לעמוד בפני סכנת פריצה במרכז). כל סדר הקרב היה בנוי על ההנחה שלא תהיינה עקיפות. במלחמה עם הפרסים הצליח סדר-קרב זה, משום שליונים היה זין כבד יותר ומשום אימונם האתלטי (וכן הסתייעו בריית מוס — נגינת חלילים ליותר אותם בתקפות). בעריכת ההסתערות (בזינוק קצר) — הצטרפה

תנופת המרוץ אל כובד הזיון ואל סדר-השורה המיושר והמהודק. ואולם צפויה היתה סכנה לפלנגיטים בהתקלם בפרשים. באם השכילו אלה להקיפם מהאגף.

מלבד חיילים רגלים כבדי זיון אלה, (שנקראו בשם ה"פּלִיטִים), הופיעו לאט-לאט גם לוחמים שזינם קל יותר; חנית קלה, קובע פלדה, מגן-עור עגול ושריון עשוי בד. אלה היו ה"פּלִטִסטים", שנלחמו לא בפלנגה מהודקת אלא במבנה מפורז. השימוש בהם גבר ביחוד במאה הרביעית לפסה"נ, כאשר גדל בתוך הצבא חלקם של החיילות השכירים, הניתנים לאימון יותר ממושך ומקצועי*. בצבאות יון היו גם פרשים, אולם אלה לא היו רבים וגם לא מאומנים ביותר. הם עזרו בעיקר לשמירת הקשר וכן להתקפות פתאומיות. הפרשים, וכן הקלעים (קשתים וקולעי-אבנים) שמספרם לא היה רב, היו מתיצבים באגפי הפלנגות, הרגישים מאוד להתקפה ושומרים עליהם. קרב כזה היה טיפוסי במאה החמישית לפסה"נ.

סדר-קרב טיפוסי בתקופה הקלסית של יון

(המאה ה-5 לפסה"נ)

א. פרשים; ב. קליון (פלסטים קשתים ועוד); ג. הפלנגה

חידוש חשוב במבנה הפלנכס הנהיג המצביא היווני אפמינונדס איש תבי. הוא התחיל לבנות את הפורמציות שלו לפי עקרון של מבנה "נטוי" או אלכסוני. כך, למשל, בקרב

* בתקופה מסוימת התפתחה גם טקטיקה עצמאית של הפלסטים, אשר חרגה מהמסגרת של חיל-מסייע בלבד; אולם לא כאן המקום להאריך בזה.

מבנה הקרב הת בני של אפמינונדס, המכונה "מבנה נטוי"
(קרב לאוקטרה, המאה ה-4 לפסנה"ג)

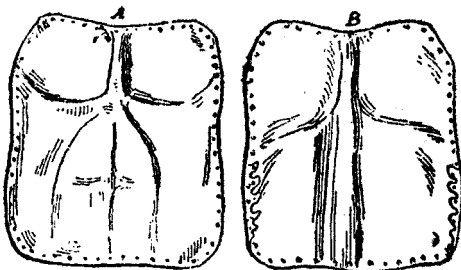

א. פרשים; ב. קליריון (פלטסטטים, קשתים ועוד); ג. הפלגנה

לאוקטרה (371 לפנס"ה) הוא עורך באגף השמאלי שדרה המתבלטת לפנים, בעומק של 50 הופליטים, כלומר על כל שני נלחמים, — שבשורותיים הראשונות — 48 דוחפים. אגפו הימני היה ערוך במבנה הרגיל, רחב ולא עמוק, ולכן לא הגיע לידי מגע עם האויב, שחזיתו המיושרת עוכבה על ידי השדרה המתבלטת (ראה שרטוט). ואכן התוצאה של סדר הקרב הזה של אפמינונדס היתה, שהאויב (הספרטאים), הערוך בחזית ישרה, נלחם רק באגפו האחד, ונגד עודף כוחות מוחלט. החלק השני של האויב הספרטאי נשאר ללא פעולה ותועלת, כי לו ניסה להתקדם ולתקוף היה שובר את מבנה הפלגנה שלו וחושף את אגפו. ההתנגשות מתחילה, איפוא, רק בחלק של חזית ועם עודף כוחות מוחלט; ובהמשך הקרב, לאחר שהוכרע אגף הימין של האויב, שוב עומד לרשות המצביא התבני עודף כוחות מובטח. כל זה בנוי על יסוד ההנחה, שהצד השני לא יגלה יזמה רבה — מרוב נאמנתו למסורת של רציפות החזית ומתוך חוסר הסתגלות למיתודה החדשה. הרי שערך ההפתעה של טקטיקה חדשה היה גדול ב-371 לפני סה"נ, ממש כאשר בשנת 1940.

צבאות מוקדון והממלכות ההלניסטיות

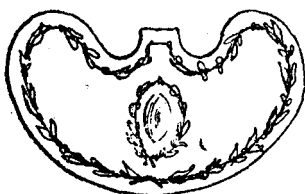
המוקדונים קיבלו הרבה מיון והוסיפו שינויים וחדושים, בהתאם לאופים הלאומי ולתנאיהם. צבאם לא היה צבא אורחים

שריון יוגני לחזה ולגב (לפי שריד בקבר קדמון)

גאים ואינדיבידואליסטיים, אף לא צבא שכירים־מתנדבים; החיילים היו אכרים מגויסים. אף־על־פי־כן היה זה צבא מקצועי, שמסגרתו מאפשרת משטר מהודק יותר. צורת הפלנגה השתנתה: לא שמונה איש לעומק אלא ששה־עשר. כן נעשתה צפופה יותר. סדר־הקרב של ההופליטים היוניים עוד נתן אפשרויות כלשהן לקרב אינדיבידואלי בין המתנגשים, כי הרוח בתוך השורות היה כדי שלוש רגלים בין לחם ללחם. בפלנגה המוקדונית הוקטנו הרוחים עד לרגל וחצי בלבד. הפלנגיטים המוקדוניים יכלו, איפוא, רק להטיח בחניתם לפנים, מבלי שהיתה להם כל אפשרות לסיוף. כוחה של פלנגה כזאת היה בלחצה המלוכד. יש דעה שחניתותיה היו בנות 5—6 מטר, אך נראה שחנית כזאת הופיעה רק בתקופה מאוחרת יותר, בימי הדיאדוכים. בדורו של אלכסנדר היו החניתות המוקדוניות (ה"סאריסות") בנות 4— $3\frac{1}{2}$ מטר. חניתות ארוכות כאלה אי־אפשר היה להחזיק ביד אחת, ובקרב היו מונחות על כתפיהן של השורות הקדמיות. אפילו חניתות השורה החמישית הגיעו, איפוא, לחזית האויב. לפני כל פלנגיט מוקדוני משורת־החזית נישאו תמיד חמישה חודי חנית. אומץ רב נדרש מחאויב בשביל להתקרב אל חזית הפלנגה.

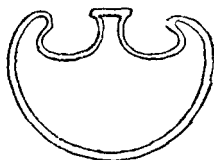
מגנים יונים

מגן פלטסטים
מקושט

מגן
הופליטים
(מהעגולים)

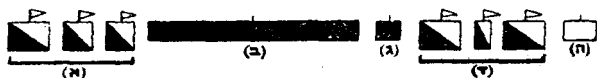

מגן פלטסטים
אפייני

ובכל זאת עוד היתה לפלנגה זו מידה של גמישות. כאשר גדלו הצבאות וקשה היה לקיים פלנגה אחת רצופה לכל אורך החזית, התחיל אלכסנדר לחלקה ולעתים קרובות אף לתת מחלקה מסוימת של הפלנגה בדירוג לאחור או לפנים — וכן נוצרה גם האפשרות להשתמש בה לטכסיסי עקיפה*. ואולם גם אלכסנדר לא הגיע עדיין לחלוקת הצבא ליחידות טקטיות ממש, לפי תפיסת ימינו. גם לא היה מקום רב לחלוקה כזאת בתוך הפלנגה, אשר נלחמה כולה כיחידה אחת, והחלוקות הפנימיות שהיו בתוכה נועדו בעיקר לצרכי הנהלה, לסידורי הספקה וכד'. בכל מלחמות היונים היתה רק דוגמה בולטת אחת של חלוקה טקטית אמיתית ליחידות משנה. הדבר מסופר אצל כסינופונט, ב„אנפסיס“** שלו. לאחר שבמערכת קונאפסה נגד צבא מלך פרס נפל כורש „הצעיר“, הנסיך הפרסי, צריכים היו כשלושה עשר אלף שכירים יונים, שהשתתפו במסעו של הנסיך המתמרד, לסגת דרך הרי ארמניה; שם נתקפו

* במערכה עם דרוש הפרסי ליד ארבלה (בצפון עירק של ימינו), נערך הצבא כולו בדירוג, מימין לשמאל, מעין היפוכו של סדר הקרב שהנהיג אפימינונדס; ובמצב זה — צלח גם לעקיפה.
** הוא הספר על „מסע הנסיגה של הרבכה“ הנודע בתולדות אמנות המלחמה היונית.

צבא אלכסנדר בסערת קרניקוס (334 לפני סה"ג)

א. פרשים; ב. הפלגה; ג. היפספיטים;
ד. פרשים כבדים ונושאי חניתות; ה. קשתים

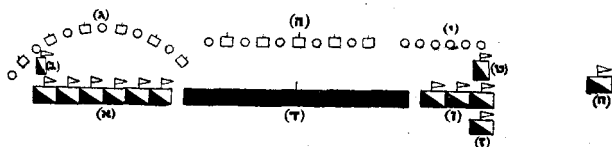
במעברים הצרים ע"י שבטי ההרים. בשטחים אלה מן הנמנע היה לקיים את המבנה המהדק הארוך של הפלגה הקלסית; וכך נאלצו להחלק לפלגות צרות בנות 100 איש, פלגות בזעיר-אנפין, שהיו צריכות להגן אחת על אגפי חברתה, ולתמוך זו בזו באופן גמיש, בהתקפה כבנסיה. סדר זה מזכיר כבר את המניפולים (הפלגות: ראה להלן בפרק על צבא-רומי) של הלגיון הרומאי.

גם בצבא אלכסנדר היתה הפלגה יסוד-הכוח, אך היו לו גם פרשים רבים וטובים יותר מאשר ליונים, מאורגנים ומאומנים לפעולה לא כיחידים בלבד, כי אם באסקדרונים (גונדות) שלמים. אחרי מות אלכסנדר בתפוררה מלכותו ונחלקה, ועמה נחלק גם צבאו; כך התפתחו צבאות ה"דיאדוכים" — ה"יורשים". צבא זה לא נוקה מהשפעות מידי האוכלוסיה והסביבה המזרחיות. עוד אלכסנדר הכניס באחרית ימיו לתוך צבאו בני-אסיה לרוב, ויחסם המספרי בתוך הפלגות היה 1:3, בקירוב; המסורת אומרת, כי רק שלוש השורות הראשונות והשורה האחרונה (מתוך ט"ז השורות) היו מורכבות מבני מוקדון, וכל השאר היו בני אסיה. רבים משבטי אסיה (אלה של פרס — ביחוד) רגילים היו לקשת, שהיתה נשקם העיקרי. ואולם כל ימי היות הפלגה לא כללה מעולם בקרבה את נשק ההלם והקליעה יחד. היו, איפוא, ל"דיאדוכים" גדודים מיוחדים של חיל-קלעים, מקרב השבטים האסייתים, שהיו נלחמים מחוץ לפלגה. וכן היה להם, כנראה, כוח-פרשים, גם בנוסח המערב המוקדוני (נושאי חנית) וגם בנוסח המזרח (קשתים רכובים). יצויין,

דרך אגב, כי ההכרח להכניס יסודות אסייטיים לתוך הצבא האלכסנדרוני, הוא שהביא גם לידי גיוס יהודים ושומרונים לצבא אלכסנדר.

אפשר לומר כי לבסוף לבש צבא ה"דיאדוכים" בחלקו דמות צבא אסייתי. כך אנו מוצאים בין השאר, כקו אופייני לו, את השימוש בפילי-מלחמה; לעתים היו הפילים מצורפים

מבנה טפוסי של צבא ה"דיאדוכים"
(צבא אאומנס במערכת פרטקנה — 317 לפסה"נ)

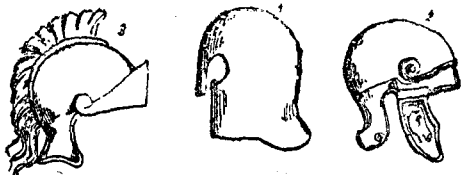
א.ב. פרשים; ג. 45 פילים וקליזון; ד. הפלנגה;
ה. 40 פילים וקליזון; ו. ריזה. פרשים; ט. משמר-ראש המצביא

לחיל-הפרשים (ועמדו באגפים), ולעתים היו ממלאים את תפקיד ה"טנקים-לליווי-רגלים" שבימינו ופעלו יחד עם חיל הרגלים (בעדם לפניו).

מה היתה, איפוא, דמות הצבא אשר בו נלחמו החשמונאים? הרקע התרבותי והלאומי של מדינות הדיאדוכים השפיע הרבה על צבאותיהן. מאז כיבושי אלכסנדר חלו כמה שינויים בפלנגה. כאמור, לא עוד היתה מורכבת ברובה מאנשי יון ומוקדון, כי אם מאסייתים מיוננים. עם השינוי הזה ניטלה ממנה רוח המסירות האזרחית, שהיתה מציינת אותה ביון, וכן חסרה היתה את רגש הנאמנות למלך הלאומי, דוגמת מוקדון; ניטשטשה המסגרת החברתית המוצקת שמקודם. בקרב הפלנגה החדשה, המורכבת שכירים חסרי מולדת אמיתית — ואפילו היה שכרם מתבטא במתן אדמה או פירותיה של אדמה זו — לא היו הלוחמים מסוגלים כלל לגילוי הלך-הרוח ה"ספרטאי", (כאותו מעשה של המלך ליאונידס ושלוש מאות בני-ספרטה, אשר, לפי מסורת

יונית, הקריבו עצמם, עד האיש האחרון, בשנת 480 לפס"ה, בקרב נואש נגד הפרסים במיצר־תרמופילי.) או אף לליכוד האזרחי המחסן אשר בלט בצבא אתונה או תְּבִי. ועל כן היה צורך לקבעם במבנים מאובנים עוד יותר מבראשונה; כבר הפלנגה המוקדונית הצפופה, שהונהגה בימי פיליפוס אבי אלכסנדר, נראית בעיני כמה חוקרים כניוון צורת המלחמה הקלסית של העולם היוני. ואולם הבאים אחרי אלכסנדר עוד הרחיקו לכת באותה מגמה. בקרוב נעלמה אפילו הנטייה שהיה מגלה אלכסנדר לחלק את הפלנגה לקטעים מיוחדים. תפיסת הקרב היתה מעתה מיכנית גרידא, מבוססת על חשבון פשוט של אנשים, כלים ומשקל. ולכאורה היה גם יסוד לחשבון זה. בהתקדם הפלנגה נישאו, כאמור, חמש חניתות לפני כל איש שבשורת החזית. הפלנגה דמתה אז למין "קיפוד", שהגישה אליו מצד החזית היתה כמעט בלתי אפשרית.

ואולם הלוחם האינדיבידואלי לא היה קיים כלל בפלנגה זו; ברגע שעזב הלוחם את מקומו בשורה — שוב לא היתה בו כל תועלת. אם לא יכול היה להשעין את חניתו הארוכה והכבדה על כתפי השורות שלפניו, — שוב לא יכול עוד, אף להזיקה כהוגן. ביחוד — לאחר שבימי הדיאדוכים נעשתה ארוכה מקודם. על כן חסרים היו אנשי הפלנגה הזאת גם יכולת מינימלית של הגנה עצמית בודדת; אם הופתעו נושאי־הסריסות האלה ונתקפו בשעה שאינם ערוכים לקרב, לא היתה להם כל תקוה להקים את מבנם המורכב ולהגיע אפילו לדרגה של התגוננות מסודרת. הם נועדו רק לקרב ערוך, ובהיותם בתוך הפלנגה היו, למעשה, כפופים בה. כל התקפה מאגף או מעורף, כל קרע או כל טריו שחקע האויב בתוך שורותיהם, איפשרו לו לשחוט אותם בתוך שורותיהם הצפופות, ובעמדם בתוך "כלוב" החניתות המהודק, לא היתה להם אף האפשרות להמלט — כאשר קרה אמנם למוקדונים בקרב פִּידֵנָה נגד הרומאים. מובן מאליו, כי בארץ הרים ובקעות היו מקרים

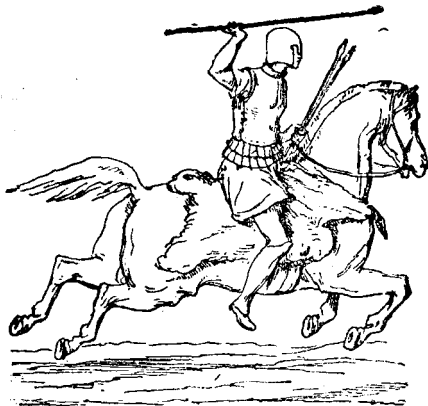
קסדות יגניות

רבים, שהשורות הארוכות ניתקו פעם בפעם בעל כרחן, גם מפתלם הגדולה הראשונה של המוקדונים לפני הרומאים, במערכת קינוֹסְקָפְלִי, נגרמה ע"י קרע כזה במבנה המהודק. חזיונות רבים במסורתנו ההיסטורית, המספרים על מהלומות חתף שהכו היהודים בצבאות הלניסטיים לא קטנים, יובנו לנו, אם נראה לפנינו בפלנגה זו את דמות הצבא אשר עמו התנגשו החשמונאים.

נוסף על הפלנגה המוקדונית הטיפוסית הזאת, היה כבר בתוך הצבא המוקדוני, ובודאי גם בצבאות הדיאדוכים, אחוז מסויים של חיל-רגלים "קל" יותר יחסית ("הפֶּסְפִּיטִים", שהיו כנראה דומים בחימושם להופליטים של צבאות יוון בתקופתם הקלסית) וכן גם קשתים וקולעי-אבנים — אם כי לא באלה היה עיקר כוחו של הצבא ה"דיאדוכי" **.

* הסריסה היתה, בעצם נשק קולקטיבי בלבד, ומצבם של אנשי הסריסה בהתקפם פתאום היה דומה למצבם של קבוצת אנשים המשמשת מכונת-יריה, אם הקבוצה נתקפת ע"י האויב בשעה שהיא מפוזרת ואינה ערוכה לפעולה על יד הכלי שלה.

** ספק הדבר, אם המצביאים בתקופת יורשֵׁי־אלכסנדר ידעו להשתמש בסוגי חיילות אלה כראוי. לפי דברי חוקר אחד של תקופת מלחמת החשמונאים "לא נמצא אף רמז כי הסורים התאימו את טכניסתיהם לאופיה של ארץ־ההרים אשר ביהודה". אלכסנדר ידע להשלים בקרבות הרים את הפלנגה שלו ע"י תמרון קשתים ולהפעיל את אנשי־הקלע שלו בנקרות מיוערות. ואולם בתולדות מלחמת החשמונאים לא שרד לנו אפילו ציון כלשהו על הקשת (אף כי ידועה לנו מציאות הקשתים, בני מדי, פרס ועילם, בצבא הסלויקים), או על הקלע (אף כי — ידועות לנו פלוגות־הקלע התרקיות והכורדיות שלהם).

פרש יוני
(לפי תבליט מתקופה מאוחרת)

עוד בצבא היווני (וכנראה — גם במוקדוני) היה מקובל לא לבצר את המחנה בשעת חנית לילה (רק לעתים חפרו תעלה סביבו). אמנם החייל היווני היה לוחם טוב — אך אי אפשר היה להטיל עליו משמעת ועול-עבודה אלא בגבולות מצומצמים; את עול עבודת ביצור-המחנה לילה-לילה לא קיבל על עצמו. רישול זה נשתמר גם בצבא הדיאדוכים; משום כך רגיש היה להפתעות; ומכאן נפתח ודאי פתח להצלחתו של יהודה המכבי בהתנפלויות-לילה על מחנות האויב.

הפרשים הסדירים לא מילאו בצבאות הדיאדוכים אותה תפקיד עיקרי שקצת מן ההיסטוריונים מיחסים להם. כנראה לא רב היה מספר הפרשים האלה, אולי מפני טעמים פיננסיים, כי סוג חיל זה עלה ביוקר; שכר הפרש היה גדול פי שלושה משכר החייל-הרגלי. משום כך נשענו הדיאדוכים בעיקר על חיל-הרגלים הכבד, המורכב משכירים והמרוכז בקסקטינים. בכלל לא היו הצבאות של מדינות הדיאדוכים גדולים ביותר, ומאותו הטעם; כי צבא שכירים עלה ביוקר רב, והמדינות

האלה חסרות היו כל מסד חברתי ולאומי שהיה ניתן להקים עליו צבא אוזרחים מתגייס, העולה בזול יותר. צבא סוריה או מצרים לא עלה, כל אחד, על 100—70 אלף איש. ממדים מעין אלה הספיקו בודאי למצרים, פרט לימי מבחנים גדולים ביותר. אך לא כן היה בסוריה, שגבולותיה היו ארוכים וקשים הרבה יותר, ושכניה־אויביה — מרובים ומסוכנים יותר.

היהדות לאחר שיבת בבל

ההתעמקות בזכרונות היסטוריים, מתוך חיפוש גרעינים משותפים לעבר ולהווה, עשויה לחזק את רגש הכוננות של דורנו. אנו תוהים על בעיות העבר ושואלים את עצמנו: מה דמות בתוך מציאותנו כיום לפתרונות שנמצאו כבר בדורות הרחוקים ההם? אנו מקבילים מצבים קשים של אז לשל ימינו ומבקשים דרך: כיצד יושגו הפעם אותם היתרונות אשר לא נמצאו אז? ברם, בכל חיפושים שכאלה אין לשכוח שני סייגים: כל הקבלה בין שתי תקופות (ומה גם רחוקות כל כך זו מזו) היא בלתי שלמה, בהכרח, ועלולה גם להטעות. וכן רבות הפרצות בידיעותינו ורב הספק. לעתים אין לפנינו כל דרך בלתי אם למלא את החסר ע"י ריקונסטרוקציה היסטורית, — כלומר חלקית, ע"י מלאכת השערה מבוססת. לא כל דבר, העולה על לבנו בהשערה, יהפך לעובדה מוצדקת בהיסטוריוגרפיה של התקופה ההיא; ואף־על־פי־כן יש ויש מקום לנסיון של אינטרפרטציה לחזיונות הצבא, המלחמה וההגנה בתקופות הבית השני.

מבחינת ההתפתחות האורגנית של חיי האומה קל להבחין בתקופה היסטורית זו שלושה שלבים נבדלים. הראשון — מזרובבל עד סוף שלטון בית־תלמי על הארץ (סוף המאה השלישית לפני הספירה המקובלת); השני — דורות החשמונאים, ימי המרד והעצמאות; השלישי כולל את מלחמת

הקנאים, ובעצם גם את „פולמוס טרינוס“ ומרד בירכותבא. שלושה פרקים אלה בדברי ימינו ניתנים, לפי תוכנם ההיסטורי, לחלוקה לפי הגדרות אלו: ימי צבירת הכוחות: שנות המגע עם העולם ההלניסטי; שנות המגע עם הקיסרות הרומית.

עם כל ההבדלים העמוקים שבין שלב לשלב יש מקום לנסיחן של הסבר לאומי היסטורי לשלשתם, לאור קריטריון משותף אחד: מידת הכושר הלאומי להתגוננות ולעצמאות.

*

כמה קוים בולטים מציינים את שלושת מאות השנים הראשונות לאחר שיבת בבל, — שנים ללא כל זעזועים קשים, המוקדשות כולן להשתרשות באדמת ארץ ישראל. הקוים האלה הם: הבדלות יחסית מעל העולם החיצוני; חוסר הפרעות קטסטרופליות מבחוץ (בתקופה הפרסית והאלכסנדרית); גידול אורגני והדרגי, התרבות איטית וצבירת כוחות פסיים ונפשיים; התגבשות הויה לאומית ויצירת טיפוס לאומי-רוחני של האדם העברי; התאחות בקרקע ובעבודה; כלכלה עצמית, הבנויה על סיפוק הצרכים העיקריים מפרי הארץ עצמה (חקלאות השדה והגן) ובכוחות עצמיים; על כל פנים — כלכלה ארצית שאינה תלויה בחוץ או בגולה יהודית. צירוף כל הגילויים האלה מהווה את האקטיב העיקרי של התקופה והיא מבחינה לאומית-היסטורית, ואף מבחינת יכולת ההגנה הלאומית. בכלל אקטיב זה יש לראות גם את עצם הצמיחה של דורות מושרשים בחיי הארץ דור אחר דור, העובד אדמתו, החסון בגופו ורוחו והמסוגל, איפוא, לעמוד ולהגן על כל שעל אדמתו ההררית.

כל אלה גילויים חיוביים. אך היו גם חזיונות שליליים לתקופה זו, שנבעו מחולשתה המדינית של הקהילה היהודית ומרפיון כוח-ההגנה שלה, — חולשה שנתגלתה בעיקר בשעות מבחן מאחרות יומי. והחולשה היתה בעצם המסגרת של

חיי ישראל באותה התקופה. מסגרת של קהילה, בעיקר. קהילה זו היתה בכל קיומה מכוונת להפנות את המרץ העממי פנימה, ולא הרגילה את ההנהגה אשר בראש האומה הקטנה לעמידה עצמאית בשעת מבחן מדיני. היא לא חניכה את הדורות להכרת אחריות שלמה לעצם קיומו הלאומי והגופני של הכלל. קיצורו של דבר — מסגרת זאת לא הכשירה את העם לסגל לו את האמיתות הנוקבות של קיום מדיני.

אשר לתוכן הפנימי של החיים — ודאי שרבים היו ההישגים. ואולם, בתהליך הגורלי של יצירת דמות רוחנית לעם, בהתגבשות הטיפוס היהודי אשר חלה בדורות ההם, חסר בכל זאת משהו. אמנם „דורות ההתגבשות“ האלה הקנו לקהילה היהודית פרצוף מוסרי מעוצב; זו הרצינות בתפיסת החיים, זו היכולת להשליט על כל יחיד ציוויים חמורים בתוקף רצונה הקולקטיבי של העדה, — כל אלה סימנים המעלים מאוד על דעתנו את התכונות הרוחניות־הנפשיות של הפוריותניזם האירופי במאה ה־19. אפשר לציין כמה וכמה קוים משותפים לזרם הפרושי בחיי היהדות ולנושאי דגל הפוריותניזם האירופי בשעתו. אלה ואלה השפיעו לא רק על התפתחות ערכי המוסר בדורם כי אם גם על המושגים הסוציאליים והכלכליים. את תכונות השקידה, החיסכון וחריצות־הצבירה של מעמדי־הבינים האנגלי במאה ה־19 ייחסו חוקרים רבים להשפעת הפוריטניות. וגם הספרות והמסורת העברית בתקופת הפרושים משקפות את התביעות המוסריות לעבודה ולחריצות, את הזלזול בהולכי־בטל ובחיי הוללות. קו־אופי חמורים אלה, אשר טופחו בקרב העם, הכשירו אותו בלי ספק לעמידה בנסיונות מרים ובמבחנים של כוח הרצון, ואף לקידוש השם, האישי והקולקטיבי. אך הם לא גרמו (כאשר נתגלגל וקם הדבר אצל הקנאים הפוריטניים באירופה) ליסוד צבא־מלחמה מאורגן ומלוכד כחלק עיקרי במשטר המדיני של הארץ. לא ב„דורות־הצבירה“ — ולא בתקופת העצמאות שלאחריהם לא נתגבשה

גם דמות אזרח-לוחם יהודי. נראה הדבר, שהקריאה „חרב לה“ היתה סיסמה רוחנית בעיקר, והצו הלאומי „ללמד בני יהודה קשת“ לא קוים במידה מספקת. יודעים אנו כי בתקופה ההיא התגבשה דמותו של בית-הכנסת וטופח בית-הספר. אולם אין אנו יודעים הרבה על שדה האימונים (אדרבא, משהו בפרשת „המתנינים“ יכול, אולי, להעיד על יחס של חשד כלפי זה האחרון). תקופה זו, תקופת גידול אורגני חשוב, חסרה את היסוד הדרוש לצמיחת חזיונות רוחניים צבאיים מפורשים, מעין אותם שנתגלו לאחר דורות באירופה הפרוטסטנטית בצבאותיהם של גוסטאב-אדולף וקרלומאול. מתוך כך נבין, אולי, את מצבה ההגנתי האוביקטיבי של הקהילה היהודית בבוא תקופת המבחן הראשונה — בימי החשמונאים.

וכאן יש להעיר, כי לא מן הנכון הוא לקבוע, על יסוד עובדות שונות של התגוננות או גשיאת נשק ע"י יהודים בתקופת הפרסים או התלמאים, שקיים היה צבא יהודי באותה תקופה. אמנם, באיזורי הגבול הרבים אשר מסביב לעדה הקטנה המוקפת זרים, היו, ודאי, חיכוכים עם שכנים, והיו גם אנשים אמיצי-לב ובעלי-זרוע, אשר דאגו ל„בטחון“ ועסקו בשמירה וגם טיפחו יחסים „דיפלומטיים-למחצה“ עם השכנים. יתכן, איפוא, כי היה ליהודים בימים ההם טיפוס של איש ממונה על הבטחון, דוגמת ה„שומר“ או ה„נוטר“ שבימינו, אבל לא היה קיים החזיון המגובש יותר של איש צבא יהודי בארצו. ועובדה זו היא שגרמה לצמצום רב של יכולת היהודים בראשית מלחמת שחרורם.

גורמים להצלחת המכבים

בדור החשמונאים נבחנו למעשה כוחות הקיום הלאומי, ואז נחשפו נקודות-העצמה וגם נקודות-הרפיון; התוקף הנפשי-

* החזיונות הבודדים של מרידה מחמת נגישותיו של טפסר פרסי, או של התנגדות לכניסת צבא תלמי לירושלים, אין בהם כדי לערער עובדת-היסוד זו.

המוסרי — מצד אחד, וכנגדו — מיעוט ההכשרה השיטתית להגנה לוחמת.

מלחמות יהודה המכבי היו בעיקרן מלחמות גריליות. הדבר נבע, בהכרח, מתכונת הכוחות אשר נמצאו ברשותו, שהיו בלתי-סדירים בעיקרם וחסרי ציוד כבד; מהיתרונות אשר לאויביו בזיון ובאימון (ולעתים גם במספר) ובדאי גם מטבע הארץ ההררית המבותרת. קרבות סדירים וערוכים, במובן המלא של מושג זה, יש ליחס רק לתקופה מאוחרת יותר בדורות-החשמונאים.

ואולם דוקא אופי עראי-מקומי („נוטרי“) זה של הלוחמים אשר עמדו לפקודת המכבי יכול היה להתאים למלחמה פרטיזנית: ידיעתם את הטופוגרפיה-המקומית, נסיונם בתחבורות הקטנות של תגרות-גבול ברדפם אחרי עדר גזול, בעריכת מארב וכיו"ב היו כאן לעזר רב. לעומת זה, אין יסודות כאלה יכולים להופיע בקרב צבא-ערוך, — ואף זה הניע את המפקדים למלחמת גריליה. לעיל, במקום בו מדובר על צבא הדיאדוכים, הוסבר כבר, מפני מה היו סיכויים מיוחדים להתקפות-לילה יהודיות בתנאי ארץ-ישראל. ואכן, התקפות כאלו היו כנראה, לנוהג שיטתם באותם הימים*.

הנכס העיקרי אשר נרכש בקרבות-גריליה אלה (מלבד עצם התישגים המוחשיים — והנפשיים — שהושגו בתגרות הראשונות) — היה דבר התגבשותו של חבר לוחמים קבוע. גוף-לוחמים זה קנה לו נסיון, הכיר יפה את דרכי מלחמתו של המתנגד (ואת חולשותיו), סיגל לעצמו את הליכוד המלחמתי, אשר אמנם לא היה, אולי, „צבאי“

* אמנם היתה בזה כטיה מתורת-המלחמה המקובלת בעת ההיא. ארינוס, ההיסטוריון הגרוע של מסעות אלכסנדר מוקדון, משבח את גבורו על אשר נמנע מכל התקפת-לילה, העשויה להמיט אסון על צבא-התוקפים. ואולם בנידון זה יפה כוחו של הלוחם המעורה בארצו, המכיר כל שעל-אדמה בסביבת שדה-הקרב, בין ביום ובין בלילה, מכוחו של כובש זר.

במובנה הצר של המלה, אך מכל מקום העלה את הגוף־הלוחם למדרגת כוח ברוך, שמפקדו יכול לסמוך עליו ברוב המקרים. בלי גרעין כזה אי־אפשר היה כלל להמשיך במלחמה הפרטיזנית והיא לאורך ימים.

אותו גרעין יכול היה להגיע למלוא ערכו רק אחרי שנצטרפו אליו כוחות־עזר במספרים הרבה יותר גדולים; והיה הכרח לקיים קשר אורגני מתמיד בין הגרעין העיקרי ובין כוחות־העזר. אלה היו לוחמים זמניים שהוסיפו, בדרך כלל, לעסוק במלאכתם הרגילה, וברובם היו חקלאים בכפרים ובעיירות, ואולם בשעות ההכרעה, בערב הקרב, היו מצטרפים אל הגרעין הפעיל. יש להניח, כי לעתים היו חברות ארעיות אלה עושות את עיקר שירותן על ידי שהיו מופיעות לפתע על דרך פלוגות האויב הנסוגות במפוזר, והיו מזנבות בהללו. כך יקל לנו להבין את הסיפורים על השמדה שלימה של צבאות סוריים. כוחות־עזר אלה, — עובדי האדמה הרגילים — נשקם היה חבוי וקבור במקום סתר, ובשעת הצורך היו מוציאים אותו ומתלקטים לחבורות. ואם ה"גרעין" הקבוע מנה (ביחוד בהתחלה) רק מאות, הרי מספר המתנדבים־לשעה הגיע, ודאי, לאלפים. הנסיון ברוב מלחמות הגרילה מלמדנו, כי בדרך זו אפשר להפוך את צבא המתנדבים לבלתי־נראה. כך למשל — בסוף המאה ה־19 בהודו, כשצבאות המוגולים יצאו למלחמה על שבטי מחרטה אשר התמרדו בצפון דקאן: והנה, מתחילה היה הצבא העובר פוגש על דרכו רק אנשי־כפר שלווים החורשים את אדמתם. ואולם משנתרחק הצבא המוגולי — היו עובדי־אדמה שקטים אלה נהפכים פתאום לחבורות פרשים, והיו תוקפים את אויבם בערפו ומזנבים בכוחותיהו, ואף מתלכדים לקרב גלוי עמו.

הרכב כזה של כוחות המכבים לא רק איפשר להם לערוך התקפות־לילה ולנצל את תנאי המקום בשלמות, אלא גם סיגל אותם לתנועה מהירה ביותר; די היה להעביר למקום

הדרוש כמה מאות לחמים מנוסים, והשאר היו מצטרפים מחסביבה *.

אולם „ארגון” צבאי זה היה לו גם טעם מיוחד, שמקורו בתנאי ארץ-ישראל בגבולותיה היהודיים בעת התיא. מלוא ערכו של הרכב כפול זה לכוחות הלוחמים יובן רק אם נשוה נגדנו את דמות החלוקה הגיאוגרפית של הישוב. בעצם היו האיזורים היהודיים רק בבחינת איים על פני מפת הארץ. היו שני ריכוזים גדולים: ביהודה (בסביבת ירושלים) ובגליל; וביניהם — שטח הרי השומרון, המסופק מבחינה אתנית, דתית ומדינית, עם בני עדת השומרונים הקרובים הרחוקים; וכן האיזור ההלניסטי במזרח עמק יזרעאל. היו תושבים יהודיים בעבר הירדן, אך בשכנותם — גם חבר ערים מיוננות. והיו קהילות יהודיות אף ברצועת החוף (ביפו ועוד), אך מרבית התושבים היו כאן זרים. מסופק מבחינת הזיקה הלאומית היה גם השטח האדומי מחברון דרומה. גם בתוך האיזורים היהודיים היו נקודות של תושבים נכרים ** בתנאים אלה לא היה מקום למושגים שגרתיים על צורותיה של ההגנה הצבאית. מצב זה, של פיזור טריטוריאלי, לא נתן אפשרות לרכוז את כל הכוחות, להיותם לצבא אחד גדול; ויהודה המכבי והבאים אחריו לא יכלו לנהל את מלחמתם אלא על יסוד חלוקה פנימית של הכוחות, כמתואר לעיל. כי כל ישוב יהודי צפוי היה להתקפה מקומית, ועל כן זקוק היה ל„חיל-משמר”

* מצב מעין זה מסתמן גם במלחמת סין—יפן; פעולת הגרילה בסין נבנתה על פי אותה השיטה, אם כי בהיקף הגדול מזה לאין שעור (פי כמה מאות). גם כאן הופעל אותו העיקר: צירוף גמיש של גרעין צבאי קבוע עם כוחות רבים יותר מבין חקלאי המקום, המתגייסים בשעת הצורך. על כן בולטת גם כאן הכונת המוביליות המפתיעה.

** המציאות הגיאוגרפית הלאומית בארץ בעת ההיא מעלה על הדעת את מונח ה„קנטוניזציה” — של התכנית, שנולדה עם מאורעות 1929 ועברה דרך גלגולים שונים במשך 15—18 שנה, והתכונה לתחום החום לישוב היהודי, בתוך מספר „גושים”.

קבוע משלו, לתפקידי־גרניזון־ושמירה מתמידים. גם אז, כבימינו, נשקפה הסכנה לא רק מגבולות־חוץ כי אם גם מפנים הארץ. ואולם עובדה זו הבליטה את הצורך ההכרחי להקים גם גרעין מרכזי, קבוע בהרכבו ונייד בתכונתו, מעין "חיל־שדה"; וכך נוצר, אמנם, חבר הלוחמים המתמיד והמגובש של המכבי. יש לשער, כי האנשים האלה הם שסרבו לעזוב את יהודה המכבי לנפשו בקרב האחרון שלו, בזמן ששאר העם כבר עייף מן המלחמה והסתפק בויתורים־למחצה אשר בפי הסורים.*

*

ניתנו כאן קוים אחדים לתיאור דמות הצבא הסלויקי וצויין ברפרוף אפיו של המרד החשמונאי; כיצד נבאר לעצמנו את התוצאה ההיסטורית של הפגישה בין שני כוחות אלה? יש קושי רב להסביר חזיונות היסטוריים שזוהר האגדה אופף אותם; בעיקר יש צורך להתגבר על הספקנות שבלב הקהל המשכיל, הניזונה דוקא מאוירת הזוהר האגדי הזה. האם אמנם היו הדברים כך? האם אפשר ויתכן כדבר הזה? כלום באמת יכלה עדה קטנה לעמוד במערכה בפני ממלכה, שעל כל פנים היתה גדולה למדי לעומת השבט הקטן המתמרד? יחס של אמן למסורת־הגבורה יכול להנצר רק עם הנתן הביאור, אשר יגלה מאין באה אפשרות הנצחון במלחמה כזאת. כי לא הרי "נצחונות" בודדים בקרבות — כ"נצחון" הגמור, הסופי במלחמה. נצחונות טקטיים בודדים במלחמת החשמונאים עם הסורים אפשר לבאר ע"י עצם מבנה הצבא הסלויקי, וליקויו המסוימים**. ואולם הנצחון הגדול, ההיסטורי־המדיני,

* רשימה זו אינה עוסקת בניתוח הקרבות ומסעות־המלחמה של החשמונאים לגופם, — נושא שראוי לספל בו במיוחד.
** אף בדורותינו, במלחמת הבורים, או במלחמת פינלנד ב־1940, ראינו דוגמאות של הצלחה לצבא קטן במערכה עם יריבים חזקים רבים־ממנו, אם גם למשך זמן־מה.

של החשמונאים אינו כל כך פשוט ומוכן מאליו. ביחוד יפליאנו הנצחון המכריע של המכבים, אם נזכור כי בשעה שהשכילה הממלכה הסורית להטות את כוחותיה לחזית ארץ-ישראל ולרכוש שם — הצליחה לכבוש את יהודה שנית; — אמנם, כיבוש שלא האריך ימים. אכן, עיון במסכת הימים ההם ילמדנו כי נצחונותיהם הצבאיים של החשמונאים יכלו להביא את העם אל המטרה הנכספת, אל העצמאות, רק בזכות המציאות הפוליטית של השעה, שאיפשרה לקהילת היהודית לשמור על פרי הנצחונות הללו. הצלחת המכבים היתה אמנם הצלחה צבאית, אך בה בלבד לא היה די: לאושרם עמדה התקופה ההיא במזל של צירוף-כוחות פוליטי אשר היה נוח להם. לעיל כבר עמדנו על כמה פגמים בצבאות הדיאדוכים, — חולשות צבאיות-מקצועיות, שהועילו להצלחת הטקטיקה הפרטיזנית, אשר בה בעיקר נקטו המכבים. אולם לא רק ליקויי המיתודה הצבאית של האויב גרמו לכשלונו במלחמה עם החשמונאים. גם הרקע המדיני-החברתי של התקופה הועיל הרבה לנצחונותיהם, וביחוד להצלחתם הסופית, של בני מתתיהו.

*

הצבא שנלחם בחשמונאים (וכן גם אוכלוסית הממלכה הסלווקית, בכלל) לא היה עלול, כאמור, לרגשות פטריוטיים; ערב רב שרר כאן. המדינה האחת בין כל מדינות הדיאדוכים שהיתה אולי מסוגלת לרגשות כאלה היתה מצרים. אמנם נראה הדבר, כי גם בתוך אוכלוסיה מעורבת זו של מדינות הדיאדוכים, — המון משולל דמות תרבותית מקורית ושרשית, — היו כל מיני „פוביות“ (שנאות) משותפות — ביחוד הכסנופוביה (שנאת הנכרים). אך אלה הם גילויי-יצרים פרימיטיביים ביותר, ורחוקה מהם הדרך אל רגש פטריוטי חיובי ומלכד. צבא זה, שהבגידה היתה בו חזיון רגיל (רבים היו המקרים של חיילות

שלמים שנפלו אל האויב), לא היה מחונן ודאי בחוסן נפשי רב כדי לעמוד במצבים קשים. החולשה הפנימית נתגלתה לעתים בצורות בולטות מאוד. ממלכה זו סוריה, לא יכלה במשך שנים רבות אפילו לבני גלטיה — שבט־גלי שבמרכז אסיה הקטנה — ואנטיוכוס הגדול (השלישי) התאונן, שלולא ששה עשר הפילים אשר לצבאו לא יכול היה לעמוד בפני הגלטים הפראים האלה.

הכוח הצבאי של המונרכיה הסלויקית לא רק שהיה ירוד, מסורבל ורקוב, אלא גם לא היה רב במספר; כי הרי מעולם לא היה זה צבא עממי, כי אם צבא שכירים מאומן. אימון השכירים דרש שנים רבות, הצבא עלה ביוקר רב, ורביץ למעמסה על המשטר הכספי של המדינה*. גם עצם המסגרת של יסודות לאומיים (או תרבותיים), אשר מתוכה שאבו מילואים לשורות הצבא, היתה צרה למדי. אם כי גיוס החילות בא כבר בעיקר מבין ילידי אסיה, היתה ניכרת התאמצות לשמור על אחוז גדול ככל האפשר של מוקדונים־יונים, או של יסודות שהתינו לגמרי. כי על רבים מבני אסיה קשה היה לסמוך ביותר, הן מבחינת הכושר למלחמה והן מבחינת נאמנותם. אולם המקורות לסוג חיילים רצוי זה בפנים הממלכה נשארו תמיד מצומצמים. ומאז תבוסת אנטיוכוס השלישי במערכת מגנסייה (190 לפנה"ס) אסרו הרומאים על גיוס השכירים מבני יון והמערב היוני של אסיה הקטנה. ובמידה שנפגע צבא זה — היה קשה ביותר למצוא לו מילואים ואנשי תחלופת.

* הקושי הכספי אילץ את מדינות הדיאדוכים לנקוט, אפילו, בשיטה של מתן נחלאות (ודירות־קבע) לחיילים, כדי להפוך את צבא־השכירים למעמד אשר בו נמסר משלוח־היד הצבאי מאב לבן (דבר, אשר לא תמיד היתה בו ברכה לצבא). מימי אנטיוכוס השלישי הופיעו בין מתישבים צבאיים אלה — שהיו הלנים־מוקדוניים בעיקר — גם קבוצות של בני־אסיה, וביניהם, כידוע, גם קבוצות יהודים.

קֶשֶׁת פְּרָתִי

הצבא הסלווקי לא מנה מעולם יותר מ־100 אלף איש, ובתקופת החשמונאים מנה לא יותר מ־70 אלף; אין לשכוח שמלחמות החשמונאים התחוללו רק לאחר המפנה בהתפתחות המדינה הסלווקית, — לאחר ששמשה נטה לשקוע, עם מפתחו המכרעת של אנטיוכוס השלישי במלחמה עם הלגינות הרומאים ליד מגנסיה. על כן אין לקבל כעובדה קיימת את דברי המסורת המספרת על צבא סורי בן 60,000 איש, שנלחם עם המכבי. קרובה יותר להשערה על 6,000, או אולי על 10,000 ברוב המסעות. כי הלא המדינה הסלווקית נאלצה אותו זמן גופו לעמוד בפני התפשטותם וכיבושיהם של הפרתים, והיתה שם מלחמה כבדה הרבה יותר מן המלחמה עם היהודים. הפרתים נתגלו ככוח חזק במזרח, ובדורות הבאים ידעו לעמוד אף בפני עצמתה של קיסרות רומא כולה. ואולם עוד במרוצת המגה

השניה לפני הספירה כבר הרסו כיבושי הפרתים את הבסיס הגיאוגרפי של ממלכת הסלויקים, זו אשר נקראה „אסיה“ לפנים, והיא הלכה ונצטמצמה עד שהגיעה כמעט לגבולותיה של סוריה שבימינו; וכך נדלדלה, כמובן, גם ירושתה הצבאית * ; בשעה שהניף יהודה את פטישו על ממלכת סוריה, כבר הכו בה גם פטישים כבדים הרבה יותר. אכן, הבסיס הצבאי המרכזי של הממלכה הסלויקית פותח באפמיה וסביבה, בצפון סוריה, מול קשת הנהר פרת — ומול חודו של „החץ הפרתי“ אשר איים על סוריה מעבר ההוא של הנהר. בשביל סוריה היתה המערכה ביהודה רק מקום-קרבות צדדי, ולא יכלה להפנות לכאן אלא חלק קטן מכוחותיה. והעם הקטן, שארץ-ישראל היתה בשבילו אדמת קיומו וזירת מלחמתו היחידה, יכול היה, איפוא, על ידי ריכוז כוחותיו, ובקרבות לא מעטים, לקיים את שאיפתו לעצמאות.

ואולם חפץ-העצמאות הזה שבעם — נתקיים למעשה רק במשך פרק זמן מוגבל. וכאן מתעוררת בנו השאלה: האם מן הנמנע היה הדבר שעצמאות זו תאריך ימים יותר?

תקופת העצמאות וחולשותיה

מלים מעטות בלבד אפשר ליחד כאן לשלב השני של דורות החשמונאים, — זו תקופת העצמאות. אם נרצה להעריך גם תקופה זו מאותה הבחינה של טיפוח הכושר לעמידה מדינית ולהתגוננות, היא זה מחובתנו לציין, כי עם כל חזיונות הזוהר החיצוני אשר ליווה, לקויה היתה בהזנחה בנידון האמור. לא נוצל למדי הזמן, שניתן מטעם ההיסטוריה, בשביל להפוך את הקהילה היהודית לעם בעל מסורת והוי של

* לאחר שנקרעה ארץ מדי מעל המדינה הסלויקית אבד לה מרכז גידול הסוסים והיסוד העיקרי לחיל-הפרשים שבצבא הסלויקי; ואבד כל המרץ הרב אשר הושקע בנסיונות יישובה וייווגה של ארץ מדי.

לוחמים. אכן, כאן יש צורך בהגדרה יותר מדויקת. אין לומר כי יצר ההתגוננות, שטופח בימי מרידת המכבים, ניכרו בו עתה אותות ניוון. כן אין רואים בעם גם סימנים של רכרוכית נפשית; דברי פלוטרכ, המאשים את היהודים ב"פחדנות" על אשר נמנעו להלחם בשבתות ולא תקפו את צבא פומפיוס בשפכו את הסוללות מסביב להר-הבית, אינם אלא דוגמה טיפוסית לתפיסתם השטחית והזרה של הנכרים באותם הדורות בכל הנוגע ליהודים. אכן, אף הנבונים ביותר שבאומות העולם לא ידעו לגשת מקרוב אל החזיון החברתי-הרוחני "המשונה" של חיי עם ישראל. והן הדבר היה להיפך. יודעים אנו כי האהבה הקנאית לחירות, וגם מסירות הנפש, נשתמרו בעם במידה רבה, כפי שנתגלה הדבר אחר כך, בימי מרד הקנאים. ובנידון זה ודאי שאין לקטרג על עם ישראל. אך אין זאת כי היכולת המתמדת, זו הנמסרת מדור לדור, לעמידה של התגוננות מאורגנת בשעת מבחן לא טופחה בעם במידה האפשרית ובשיטות הדרושה. ובלי מסורת זו אי-אפשר היה גם אז, כבימינו, לשמור על קיומה החפשי ובטחונה של האומה. לא קם בימי מלכי-החשמונאים הארגון הקבוע של צבא עם מוכשר ומאומן. אכן, יש לשער כי הזנחה זו מקורה בחולשה המדינית הכללית, שנתגלתה באותם הדורות בקרב העם היהודי, אכול הפולמוס ושסוע הניגודים.

וכאן ישאל, ודאי, השואל: "ההיה אז בכלל בכוח היהודים להקים צבא עממי מלוכד, בעל מסורת מגובשת וערך ממשי, — ומי מהעמים שכני היהודים בתקופה ההיא הצליח לעשות כזאת?" אולם שאלה מעין זו תפול מאליה אם נזכור את צורת העמידה הלאומית העצמאית שרצה בה העם היהודי אז, את אופיה המיוחד, הבלתי מסתגל, אשר הבדיל אותו משאר עמי המזרח בתקופה ההיא. עמידה מיוחדת זו, במידה שהגיע אליה עם ישראל בפועל, ממילא הטילה עליו, בהכרח, גם צוויים צבאיים מיוחדים במינם.

כידוע נתקלו הרומאים, על דרך התפשטותם, בהתנגדות ובמרידות גם במערב וגם במזרח. אבל במערב התיצבו בפניהם עמים (הכנענים בני קרת־חדשה — אמנם, בעזרת צבא שכיר, — האיברים, הגלים, הגרמנים), בעוד שבמזרח המיוון* — חוץ מבמקרה אחד, לשעה קלה, ביון עצמה — נלחמו במלכים, אשר צבאם היה צבא־שכיר שמלאכתו בכך. ומשולקו המלכים, לא כמו אוכלוסי המדינות להתנגדות המונית־עממית לכובש. כי במערב ישבו עמים פרימיטיביים אך גבריים ברובם, „מערב אחד“ על הרוב, ואילו עמי אסיה המיוונת חסרים היו פרצוף לאומי מפורש; משועבדים היו למשטרי־מלכים ולא חונכו לזכויות־אזרח ולחובות־חייל**.

העם היהודי היה האחד בכל מזרח המיוון שיצא למלחמת־עם. כי עצמאותו הרוחנית הגאה הבדילה אותו והעלתה אותו מעל לסביבתו. הוא בחר באורח חיים אחר וגם בהויה מדינית שונה מזו של סביבתו. אבל אם כך, הרי צריך היה לקבל עליו גם עול חובות אחרות — ואין לדון עליו לפי הסביבה המסתגלת והנכנעת. רק מסורת צבאית־עממית — בצדו של חוסן מדיני פנימי — יכלה לתת סיכויים מסויימים לעמידת כבוד חפשית לעם כעם ישראל באותה תקופה היסטורית. היהודי בימים ההם מוכן היה לקנות את חרותו גם במחיר יקר מאוד; אחד מגורמי הטרגדיה שלו היה, שלא ידע לבטא נכונות זו בעוד מועד, — בטרם בוא שעת ההכרח בהקרבה המונית, מחמת אי־השויון בכוח צבאי — ע״י יצירת חיל־עם מגובש. אמנם מלכות החשמונאים (וזו של הורדוס) קיימה גם צבא

* להבדיל מן הפרתים, ששכנו בעיקר מעבר לתחום ההשפעה ההלניסטית; — ואף לא נכבשו.

** אמנם היו לעתים גם מקרים יוצאים מן הכלל. ה„אֵי־כּלוֹס“ („ערב־רב“) של אלכסנדריה צר על יוליוס קיסר במשך כמה חדשים, או, ביתר דיוק, סייע לצבא המצרי במצור זה. ובמלחמת מיטרידאטס הראשונה רצחו בני אסיה הקטנה לתאבון את האיטלקיים השנואים. רודפי הבצע. אך לידי התגייסות־עם לא הגיעו הדברים בשום מקרה של התקפת הרומאים על העמים המיוונים שבמזרח.

קבוע, שהיה מורכב בתלקו מיהודים ובחלקו משכירים זרים*. אך היא לא הגיחה יסוד איתן לגיס עממי רחב. העם היהודי כבר חסר אז את הכושר הטבעי למלחמה, אשר היה נחלת השבטים הפראיים, אנשי-היער והצייד במערב. ואף-על-פי-כן לא הונח בו היסוד לאימון צבאי שיטתי ומכוון של כל בני העם, כפי שנהוג היה אצל עמי תרבות רבים גם בעבר וגם בזמננו. בכל המרידות של היהודים בימים ההם קשה לגלות, מבחינת הארגון והכושר הצבאיים, משהו יותר מהתקוממות המון עירוני, לעתים בעזרת גרעין מועט של אנשי צבא מקצועיים, ובתמיכת חברות מתמרדים, "שודדים" שהסתתרו בהרים. ואין יסוד לדעה ש, התקופה לא היתה ראויה להקמת צבא עממי מאומן, מפני אופיה של אמנות-המלחמה בעת ההיא". כי הלא ברומא כבר היה אז גיס לאומי קבוע, מיוסד על אימון המוני-האזרחים. הדפוסים-התרבותיים, המשמעת הרוחנית והמשטר החינוכי, אשר זכו להם היהודים באותה תקופה, ודאי שהיה בהם כדי לאפשר הטלת חובות, לא רק דתיות וחברתיות אלא גם לאומיות-צבאיות. אלא שכוח התביעה היהודית-הקולקטיבית לא נוצל דיו, לא הופנה אל כל האפיקים הדרושים. ודאי שלא בכוח צבא בלבד קיימים עמים, ולא בו פסגת שליחותם ההיסטורית. אך תנאי התקופה דרשו לא להניח יד גם מזה, ודרישה זו לא סופקה כראות. יודעים אנו כי במידת הנכונות הנפשית לא גפלו אז היהודים בשום פנים מכל עם אחר בעולם הקדמון. על כן יש שמתגנב אל לבנו הרהור מעין זה: — "האם תכונה זו שאנו מוצאים אצל היהודים בימינו, שהם נכונים להקריב הרבה מאוד בשעה האחרונה, אך אינם מסוגלים לשאת בעולה של עבודת-הכנה ארוכה ושיטתית מבעוד מועד, — האם תכונה זו

* כך היו שכיריו של יוחנן הורקנוס, וכן אותם החיילים הפיסידיים והקיליקיים, מבני דרומה ודרום-מזרחה של אסיה הקטנה, שהיו את גרעין צבאו של ינאי.

לא היתה טבועה ברוח העם עוד אז? אמנם, מי יודע אם גם ההתכוננות המכסימלית היתה מצילה בשלמות את העצמאות היהודית מצפירני הנשר הרומאי המשתלט. אך ודאי שהיתה מרבה סיכויי עם ישראל בהאבקות גורלית זו. ואלם לא כן היה. כל עוד לא רעם הרעם, שוקע עיקר המרץ הציבורי בפולמוס שתי המפלגות ההיסטוריות של הדור. אך כלום היה הכרח בסתירה התהומית ההיא בתוך האומה? בבואנו לנתח את „תקופת העצמאות“ ניתוח היסטורי-דידקטי אין אנו מחויבים לקבל הכרח זה כהנחה מוסכמת מראש. גם לפרושים גם לצדוקים היו ערכים חיוביים רבים, אשר בצירופם ההרמוני, — של כוח רוחני ושל כושר ממלכתי — היו עשויים להבטיח את עתידה החברתי והמדיני של יהודה. משום כך דוקא נראה לנו טרגי כל-כך הבזבוז של מאמצי האומה בדורות נושאי-גורל, מתוך שיתוק הכוחות הפורים שבשני המחנות.

*

יש אומרים כי „ההיסטוריה מלמדת אותנו, שאין אנו למדים ממנה דבר“. אף-על-פי-כן דומה, שישנם פרקים בהיסטוריה שכדאי לשננם היטב. עמדנו כאן על אחד הפרקים האלה בתולדותינו. אומה החוזרת מקץ 2000 שנה אל המציאות של חיים לאומיים וחברתיים בארצה תדע אולי לשים אל לבה את הלקח המר של הימים ההם.

לוחם יבני על מגנו